

Гоце Смилевски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје
g.smilevski@iml.ukim.edu.mk

СЕЌАВАЊЕТО КАКО ДИЈАЛОГ: *ДНЕВНИК ПО МНОГУ ГОДИНИ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ*

Клучни зборови: Блаже Конески, Михаил Бахтин, сеќавање, автобиографија, дијалогизам, дневник.

Делото *Дневник по многу години* од Блаже Конески, структурирано како низа од одделни записи засновани на интенционални сеќавања и нивни интерпретации од страна на авторот, во себе носи, од една страна, силен автобиографски карактер, а од друга страна, како што и самиот Конески наведува во повеќе наврати, претставува негов обид да проговори за извесни феномени на индивидуалното и колективното постоење, и да го пренесе својот личен став за нив. Овој текст претставува анализа на дијалошкиот однос на Конески со своите современици и со културните дискурси, со традицијата и со актуелниот миг, изразен во ова автобиографско дело, за првпат објавено во 1988 година.

Би можело да се постави прашањето: Не е ли по малку парадоксално да се инсистира сеќавањето, кое се остварува од страна на една единствена свест, да биде согледано како дијалог? Ако погледнеме од аспект на извесни ставови изнесени од страна на Михаил Бахтин, и ако ги земеме надвор од целокупноста на неговото толкување на дијалогизмот, би можеле да кажеме дека, според него, сеќавањето по својата природа е монолошко. Еден таков негов став кој би можел да нè наведе на вакво размислување е следниов, изнесен во неговото дело *Авџорои и јунакои во естетска активност*: „Со еден, единствен учесник не може да има естетски настан; апсолутната свест, која во себе нема ништо трансгредиентно

(релативно), нешто што се наоѓа надвор од неа и ја ограничува однадвор, не може да биде естетизирана, нејзе може само да ѝ се додаде, но никако не може да биде согледана како завршена целина“ (Бахтин 1990: 22). Меѓутоа, ваквата согледба за еден единствен чинител не се однесува, како што можеби би можело да се очекува, на автобиографското пишување, а тоа и самиот Бахтин го потенцира понатаму во истото дело. Во оние книжевни остварувања кои Михаил Бахтин ги нарекува „пресметка со самиот себе – исповест“, во чија основа се наоѓа самообјективизацијата, односно чистиот однос на јас кон самото себе, а во кои спаѓаат делата со автобиографски карактер, веќе се појавува можност за естетизираност, за дијалог, затоа што се пишува со свест за вредносниот суд на другиот (Бахтин 1990: 153–154).

Дневник по многу години на Конески претставува една таква, како што вели Бахтин, „пресметка со самиот себе – исповест“, но не само затоа што авторот пишува со свест за вредносниот суд на оние што ќе го читаат туку и затоа што самиот чин на пишување е потреба од разговор, желба за продолжување на разговорот, гест кон читателот како повик кон дијалог. Тоа експлицитно го сугерира Конески во еден од записите од *Дневник по многу години*, со индикативен наслов „Разговор“, во кој вели: „Монологот не суштествува, монологот е измислена работа. Го пишувам ова за да го продолжам разговорот“ (Конески 1988: 21). Овој став на Конески кореспондира со ставот на Филип Лежен изложен во „Епилогот“ од неговото дело *За автобиографијата*, во кое тој автобиографијата ја согледува како автентична комуникација помеѓу авторот и читателот (автентична, во смисла дека ист текст никогаш не може да има идентична комуникација со читателите, односно комуникацијата со еден текст зависи од природата на секој поединечен читател), во која авторот споделува дел од своите животни искуства (Lejeune 1989: 232–233). Ако место зборот „комуникација“ во оваа мисла на Лежен го употребиме зборот „разговор“, ќе видиме дека одново доаѓаме до оној момент на разбирање на сеќавањето, овде преточено во автобиографска проза, како разговор со оној што е читател.

Во самиот наслов на оваа книга на Конески има нешто што потсетува на книжевната постапка која руските формалисти, започнувајќи со Виктор Шкловски, ја нарекуваат *осиранение* (на македонски: *очудување*), затоа што дневник е она што се пишува/води ден по ден, кога она што се запишува уште не е станато во суштинска смисла минато, кое сè уште е еден

вид на сегашност, и се однесува на денот во кој таа содржина се запишува. А самиот наслов на книгата на Конески освен зборот „дневник“, содржи и „по многу години“, што звучи не само некарактеристично, атипично туку и парадоксално. Тоа го објаснува и самиот Конески во предговорот на ова свое дело, во кој зборува за предноста што ја дава временската дистанца: „При ваков пристап е појасно што било особено важно за хроничарот, па се вселило трајно во неговата душа – некаква импресија, некаков лирски подем, некакво размислување, некаква случка“ (Конески 1988: 5).

Постои кај Конески јасно изразена свесност дека не можеме да имаме потполна доверба во сопственото повикување на споменот за минатото, свесност за онаа дисторзирачка карактеристика која понекогаш се јавува при процесот на сеќавањето, а која, без волјата на оној што се сеќава, го преобликува минатото. За тоа Конески зборува на едно место во разговорите кои со него ги води Цане Андреевски, каде што се осврнува и на таквите поместувања во однос на минатото кои неговото сеќавањето ги има извршено при пишувањето на *Дневник ѝо многу години*: „Се случува дури моето сеќавање да ме излагало. Дури ми обрнаа внимание на два-три такви момента и луѓе засегнати. И јас, бидејќи очекувам сега да излезе второто издание на *Дневникот*, ги исправив тие работи. (...) Има, не многу, за среќа, фактографски пропусти.“ Ваквата неинтенционална модификација на минатото од страна на оној што се навраќа на него, Конески ја одредува како последица на „законите на сеќавањето“ (Андреевски 1991: 377). Оваа карактеристика на сеќавањето на која се осврнува Конески нè води кон она што Пол де Ман го има образложено во својот есеј „Автобиографијата како обезличување“ (“Autobiography as de-facement”). Таму тој го поставува прашањето дали воопшто може да ѝ се верува на автобиографијата, не е ли таа самата по себе фикција, и сугерира дека дури и кога оној што го запишува своето сеќавање сака да биде точен, сака да ги искаже фактите, а не да ги менува, пишувајќи, во согласност со тоа каква слика и претстава за себе сака да остави, сепак неговото сеќавање да направи извесна трансформација на она што некогаш било (De Man 1984: 68–69). Конески не само што е свесен за таа несигурност за процесот на сеќавањето туку е свесен и за тоа дека сеќавањето исчезнува. На едно место во *Дневник ѝо многу години* вели: „Суштествува страшен миг – кога и споменот се распаѓа“ (Конески 1988: 14). Веројатно токму таа свесност е она што го има поттикнато да ги направи овие белешки,

како што вели самиот, без амбиција да раскажува историски знаменити настани со кои тој би бил поврзан, туку длабоко лични спомени, а тоа одиграло улога и во изборот на самиот наслов на делото: „Некој би помислил дека во овој случај е позгоден насловот *Сеќавања*. Но доста е да помислиме дека оној што евоцира спомени се прикажува како сведок и учесник на важни настани, па да се откажеме од таков избор. Во моите записи има малку нешто важно во поширока смисла. Тие водат кон едно литературно, дури често и лирски обоено, прикажување на забележаното и доживеаното во човечката секидневица“ (Конески 1988: 5–6). Во обидот да му се спротивстави на, како што вели самиот, „тој страшен миг – кога и споменот се распаѓа“, Конески, како што споменува во разговорите со Цане Андреевски (Андреевски 1991: 375), повеќето записи од кои е сочинет *Дневник ѝо многу години* претходно многупати ги имал раскажувано на своите пријатели, па оттаму и уште во времето кога биле незапишан спомен тие имале извесна форма на дијалогичност, и му биле упатени на Другиот, на соговорникот.

Според Михаил Бахтин во делата на „исповест – пресметка со самиот себе“ кај авторот постои стремеж да се „види себе како друг“ (Бахтин 1990: 33). Во оваа смисла, во два автобиографски записи во *Дневник ѝо многу години*, „Отсечен од светот“ и „Малиот човек“, Конески се согледува себе токму од таква перспектива дури и од аспект на нарацијата. Во првиот запис се раскажува за младоста на авторот, кој од Прилеп отишол во Крагуевац да учи гимназија. За време на распустот за Божиќ 1935 година, тој за првпат се враќа во родниот крај. Возот со кој патува се расипува кај Градско, и тој успева да замоли еден шофер да го пушти да стои одзади на платформата на автобус кој сообраќал кон Прилеп, во кој веќе немало место за седење. На отворената платформа ќе се најдат уште три-четворица „придојдени“ патници, а еден од нив е австриски Евреин кој бега од нацистичките злодела. Младиот Конески е единствениот од патниците кои умеат да говорат германски, и низ разговорот со бегалецот („моето знаење ми прибави неочекуван респект меѓу другите сопатници“), него го напушта тоа чувство на издвоеност од светот („го забора-вив ужасот од својата отсеченост“), по кој е насловен и самиот запис. Во еден миг некој од патниците вади шише со ракија, тоа оди од рака в рака, стигнува и до младиот гимназијалец, па и тој отпива од него. Евреинот неочекувано реагира на постапката на Конески („ме прекори благо. Тој ми

велеше дека сум мал да пијам.“) Во следната реченица, која е и последна од „Отсечен од светот“, авторот од сегашната временска перспектива се гледа себе од минатото како Друг: „Зар е чудно што сега ме обзема жал и што се насолзувам кога ќе се замислам себе во тоа дете?“ (Конески 1988: 73). Вториот запис во *Дневник ѝо многу години* во кој можеме да забележиме гледање на себе како Друг е „Малиот човек“. Во него, применета е доследно, од почетокот до крајот, нарација во трето лице еднина, наместо раскажувањето во прво лице еднина, кое е карактеристично за автобиографската проза. И покрај ваквата раскажувачка перспектива, јасно е дека авторот овде зборува за себе, преку ликот кого не го именува, кого едноставно го нарекува „Малиот човек“. Записот е поделен на два дела, насловени „Вага“ и „Тепачка“, и секој од нив е фокусиран на два, независни еден од друг, настана. Во првиот се раскажува за чувството на пониженост кое „Малиот човек“ го почувствувал заради својот физички изглед, а вториот – за настан кога не се осмелил да му помогне на свој пријател кога се нашол во неволја, што во него остава трајно чувство на изневера („На Малиот човек за цел живот му остана болката дека го изневерил во решителен момент својот најдобар другар“, Конески 1988: 75). Се добива впечаток дека интенцијата на авторот, преку раскажувањето на записот „Малиот човек“ во трето лице еднина, а не во прво, како што е карактеристично кога станува збор за автобиографска нарација, е во тоа да им предочи на читателите колку му е тешко, и по толку години, да зборува за своето чувство на пониженост, и грижата на совест заради свесноста дека не му помогнал на својот пријател.

Своето сфаќање за полифонијата во литературата Михаил Бахтин за првпат го образложува во 1929 година, со своето дело *Проблемиите на ѝоеџикаџа на Достоевски*. Како целост, полифоничниот роман е структуриран како „голем дијалог“ (Bakhtin 1984: 40). Овој став на рускиот теоретичар можеме да го примениме не само на уметноста на романот, затоа што кон полифоничност се стреми секој пишан текст, ако се водиме од тврдењето на Бахтин дека внатрешниот свет на личноста може да биде опишан единствено преку нејзин дијалошки однос со другите: „Една личност, не може да допре до најдлабоките и најинтимните сфери на својот духовен живот, без друга свесност“ (Bakhtin 1984: 177). Осврнувајќи се на творештвото на Фјодор Достоевски, Бахтин вели: „Секогаш кога *вистината* на другиот е претставена во даден роман, таа е воведена во

дијалошкото поле на визија на сите останати јунаци на романот“ (Bakhtin 1984: 73). Така Другиот не е дефиниран како објект во светот на ликот субјект, туку е косубјект во дијалогот. „Гласот“ или „зборот“ на Другиот го изразува погледот на светот на таа личност, што е предизвик за сопствениот „збор“: „Насоченоста на една личност на дискурсот и свеста на друга личност е, во својата суштина, основна тема на сите дела на Достоевски“ (Bakhtin 1984: 207).

Полифонијата во *Дневник по многу години* е постојано присутна во записите, заради свртеност на авторот кон свеста на другите – тој се испитува самиот себе, своите чувства и дејства, токму постојано бидувајќи во еден внатрешен дијалог со свеста на луѓето кои ги среќавал, кои останале во неговите спомени. Овде би можеле да посочиме на еден пример во кој свртеноста на авторот кон свеста и дискурсот на другите, кон Зборот на Другиот, е остварена на еден мошне специфичен начин. Станува збор за записот „Средба во рајот“, во кој Конески раскажува за својот студиски престој во Париз, што го доживува како туѓ град, во кој наоѓа човечка блискост во еден руски емигрант кој бил библиотекар во Институтот за славистика во Париз. Неговото име е Бутчик, и тој, заради своето секогаш намрштено лице, им е одбивен на посетителите на библиотеката, но причината заради која е намрштен, е она заради што Конески наоѓа сродност со него. Имено, Бутчик е разочаран од односот на Французите кон руската култура и традиција: „Господинот Бутчик со право негодуваше дека Французите не само што малку преведуваат од руски, ами притоа се однесуваат дури светотатски спрема најголемите творби на рускиот дух“ (Конески 1988: 50). На тој начин, се јавува сродноста помеѓу Конески и Бутчик, и двајцата почитувачи на руската култура, и двајцата искусувајќи го чувството на туѓост (Конески – во однос на градот, Бутчик – во однос на тоа како Французите се однесуваат кон самата култура на Русија). Многу години подоцна, кога Конески повторно доаѓа во Париз, за да одржи предавање, не очекува дека Бутчик е уште жив – но тој го пречекува на влезната врата од Институтот за славистика со зборовите: „Јас сум повеќе години во пензија и не доаѓам овде, уште помалку на овие предавања. Сега дојдов само за да Ве видам Вас. Не ми се верува дека ние уште еднаш ќе се сретнеме во животот и затоа сакам да Ви пренесам една многу важна порака. Кога ќе дојдете во рајот, за да не скитате многу и да не губите време барајќи ме, знајте дека јас Ве чекам веднаш

до влезот од десната страна“ (Конески 1988: 51). Веднаш потоа следува и дијалогот на авторот со свеста на Другиот: „Го пишувам ова и ми се чини дека господин Бутчик ме гледа одозгора од некое небесно прозорче. Иако тоа не му беше својствено, тој сега се поднасмева и како да ми вели: *Да, местото е закажано, а јас од секидневниот рајски билџен беспогрешно ќе дознаам во кој час Вие ќе приспигнете овде. Јас и џука работам во библиотелката*“ (Конески 1988: 51). Во овој запис спецификата на полифоничноста, на водењето дијалог со Другиот, е во тоа што станува збор за еден имагинарен дијалог кој се одвива помеѓу „овој“ и „оној“ свет, помеѓу сегашноста и вечноста.

На крајот би можеле да кажеме дека во записите од автобиографската проза *Дневник по многу години* на Блаже Конески, другата личност не е само објект на перцепцијата на авторот, туку е пред сè негов косубјект, оној кого Конески го слуша кога зборува, оној кому Конески му зборува, чии зборови Конески ги вклучува во својот говор, при што остварува една суштинска средба со другата личност во однос на нејзиното себаразбирање и нејзиното разбирање на светот. На тој начин, *Дневник по многу години* е дијалог на Конески со своите современици, со времето во кое живеел и неговите актуелности, но и дијалог со читателите, бидејќи секој запис од оваа книга се одликува со свесноста на Конески за разговорот кој ќе го водат читателите со неговите сеќавања.

Литература:

- Андреевски, Ц. 1991. *Разговори со Конески*, Скопје: Култура.
- Bakhtin, M. 1984. *Problems of Dostoevsky's Poetics*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Бахтин, М. 1990. *Аутор и јунак у естетској активностии*, Нови Сад: Светови.
- De Man, P. 1984. "Autobiography as defacement". Во: *The Rhetoric of Romanticism*, New York: Columbia University Press.
- Конески, Б. 1988. *Дневник по многу години*, Скопје: Македонска книга.
- Lejeune, P. 1989. *On Autobiography*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Goce Smilevski

**THE MEMORY AS A DIALOGUE:
JOURNAL AFTER MANY YEARS BY BLAZHE KONESKI**

Summary

Blazhe Koneski's work *Journal After Many Years* by Blazhe Koneski, composed as a thread of independent notes based on intentional recollections and their interpretations by their author, is marked by a strong autobiographical dimension, and at the same time, as Koneski mentions himself, it represents his attempt to express his notions on some of the phenomena of the individual and collective existence, and to elaborate his personal opinions about them. This text is an analysis of Koneski's dialogical relation with his contemporaries, with the cultural discourses, with the tradition and with actual moment.

Keywords: Blazhe Koneski, Mikhail Bakhtin, remembrance, autobiography, dialogism, journal.